

Nemzeti
Köszolgálati Egyetem

NOVOSZÁTH PÉTER

Globális és regionális gazdasági politika

Budapest, 2014

A tananyag az ÁROP-2.2.19-2013-2013-0001 Elektronikus képzési és távoktatási anyagok készítése című projekt keretében készült el.

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Szerző:

© Novoszáth Péter 2014

Kiadja:

© NKE, 2014

Felelős kiadó:

Patyi András
rektor

Tartalom

I. Globális és regionális gazdasági politika.....	4
1. A gazdasági globalizáció fogalma és mérésének kiinduló pontjai	4
2. A globalizáció jelenlegi trendjeinek összefoglalása	7
3. A globalizáció változó jellege.	11
3.1. Az új magyar Külgazdasági Stratégia legfőbb prioritásai	12
3.2. A Kárpát-medencei Gazdasági Övezet megteremtésének eszközrendszere és a Wekerle Terv.....	14
3.3. A visegrádi négyek integrációja és a kohézió politika	14
4. Globalizáció és regionális politika.....	17
4.1. Paradigmaváltás a regionális fejlesztési politikában	17
4.2. A magyar regionális politika főbb célkitűzései és jellemzői.....	19
4.3. A Területi Kohézió főbb célkitűzései és jellemzői.....	19
Fogalomtár.	22

I. GLOBÁLIS ÉS REGIONÁLIS GAZDASÁGI POLITIKA

1. A gazdasági globalizáció fogalma és mérésének kiinduló pontjai

A szakirodalomban gazdasági globalizáció alatt a pénzügyi piacok, valamint az áru és szolgáltatások piacának nemzetközivé válását értik. Ennek megfelelően a gazdaság globalizálódása egy olyan dinamikus és többdimenziós gazdasági integrálódási folyamat, ahol az egyes nemzetgazdaságok erőforrásai nemzetközileg egyre jobban mobilizálódnak és ennek következményeként az egyes nemzetgazdaságok egyre nagyobb függőségbe kerülnek egymástól.¹ Mindenekelőtt vegyük sorba a szakirodalomban leggyakrabban használt és legfontosabb kapcsolódó fogalmakat, amelyek ismeretében már könnyebben eligazodhatunk a gazdasági globalizáció témakörben és megérthetjük akár a legbonyolultabb elemzéseket is.

Fogalom	A fogalom rövid leírása ²
Kiszervezés – Outsourcing	Egy cég döntése arról, hogy egy adott inputterméket vagy inputszolgáltatást egy másik vállalattal vagy egy leányvállalattal – beszállítóval készített el egy erre vonatkozó megállapodás keretében.
Offshore kiszervezés – Off-shore outsourcing (vagy off-shoring)	Egy hazai cég egy külföldi vállalkozás vagy leányvállalat révén végeztet el egy kiszervezett tevékenységet.

Majdnem minden egyes OECD országban a kiszervezések és az offshore kiszervezések mértékének ugrásszerű növekedésével párhuzamosan növekedett meg az importált közbülső termékek mennyisége is 1995 és 2005. között. A kiszervezett tevékenységek indexe leginkább Luxemburgban, Írországban, Magyarországon, Szlovákiában és Észtországban nőtt meg a legjobban, ugyanebben az időszakban, ezért ezekben az országokban nőtt meg a legerőteljesebben a közbülső termékek gyártása is.³ A külföldi közvetlen beruházási tranzakciók alakulása tájékoztat a befelé és kifelé irányuló beruházásokról egy adott periódusban. Amíg az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság esetében a befelé és a kifelé irányuló beruházások nagysága nagyon hasonlóan alakult a GDP százalékában mérve, addig a legtöbb országot tekintve jelentős eltérések tapasztalhatók a befelé és kifelé irányuló beruházások nagysága között. Néhány ország, mint például Írország, Norvégia, Spanyolország, Németország, Franciaország, Svédország, Ausztria, Japán és Olaszország, sokkal erősebb pozíciókkal rendelkezik a kifelé irányuló beruházások esetében.⁴

Fogalom	A fogalom rövid leírása ⁵
Vertikális közvetlen tőkebefektetés (FDI)	Egy vállalkozás a gyártásfejlesztés egy adott szakaszában arról dönt, hogy kihelyezi termelését egy külföldi országba offshore kiszervezés révén egy teljesen vagy részlegesen tulajdonában lévő leányvállalatához.
Vertikálisan integrált multinacionális cég	Olyan multinacionális cég, amely sokkal inkább saját külföldi és hazai leányvállalatai segítségével végzi a termelést, mintsem külső vállalkozások, beszállítók révén.

- 1 OECD Handbook on economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2005. 11. oldal, 234 oldal. ISBN 92-64-10808-4.
- 2 EDWARD FRASER (2007): Globalization, regional economic policy and research. Published in Globalization and Regional Economic Modelling, edited by R.J. Cooper, K.P. Donaghy and G. J. D. Hewings, 107-130 (Heidelberg: Springer), 6. oldal, 25 oldal
- 3 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 213. és 219. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3.
- 4 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 85. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3.
- 5 EDWARD FRASER (2007): Globalization, regional economic policy and research. Published in Globalization and Regional Economic Modelling, edited by R.J. Cooper, K.P. Donaghy and G. J. D. Hewings, 107-130 (Heidelberg: Springer), 6. oldal, 25 oldal.

A külföldiek által irányított leányvállalatok részesedése például a feldolgozóipar teljes forgalmához képest meglehetősen széles skálán mozgott az egyes országok tekintetében, míg Írország esetében megközelítette a 80 százalékot, addig Japánban mindössze 3%-ot tett ki. Magyarország esetében a forgalom és hozzáadott érték előállítás tekintetében volt különösen magas a külföldi leányvállalatok részaránya (60 és majdnem 60 %), míg a foglalkoztatottak számát illetően jóval kisebb a külföldi vállalkozások befolyásának mértéke, s nem éri el a 40%-ot sem. A szolgáltatások esetében a külföldi vállalatok gazdasági befolyásának mértéke mindaddig jóval kisebb mértéket ért el, mint a feldolgozóiparban tapasztaltakhoz képest minden OECD országban.⁶ A vertikális specializáció elsősorban azokban az országokban nőtt meg jelentősen, ahol a horizontális specializáció, azaz a kivitel hazai input tartalma különösen alacsony volt, vagyis a hazai beszállítók szerepe a termelési értékláncban, a késztermékek előállításában marginális maradt.

Fogalom	A fogalom rövid leírása ⁷
Horizontális specializáció a kereskedelemben	Olyan kereskedelmi szerkezet, amely akkor jön létre, ha a vállalatok teljes egészében hazai alapanyagokat, és alkotórészeket használnak az export termékek előállításához. Ez azt jelenti, hogy az adott ország a kiválasztott termék teljes értéklánc spektrumára specializálódik.
Vertikális specializáció a kereskedelemben	Olyan kereskedelmi szerkezet, amely akkor jön létre, ha a vállalatok import termékeket is felhasználnak az export termékek előállításához. A vállalat a külföldre kiszervezett részeinek termelését is felhasználja az export termékek előállításához. Néha terméken belüli specializációnak (intra-product specialization), globális termelés megosztásnak (global production sharing) vagy egyszerűen az értéklánc feldarabolásának (slicing up the value chain) is nevezik. Azt jelenti, hogy az egyes országok egyre növekvő mértékben specializálódnak az értékláncok bizonyos szegmenseire.

Az OECD országok átlagában az összes kereskedelem 23%-át tette ki a vertikális specializáción alapuló kereskedelem. Luxemburgban, Magyarországon, Írországban, és Észtországban azonban az export import tartalma, a vertikális specializáció térnyerése miatt már lényegesen meghaladja az 50%-ot is.⁸

Fogalom	A fogalom rövid leírása ⁹
Elmélyítés – Hollowing out	Egy adott iparág termelésének külföldre vagy régió kívülre történő telepítése, beleértve a szolgáltatót és a kutatás, fejlesztő egységeket is. Ez a folyamat általában offshore kiszervezés vagy vertikális közvetlen tőkebefektetés formájában történik és növeli a vertikális specializációt a kereskedelemben.

A multinacionális vállalkozások külföldi leányvállalatainak részaránya 2007-ben az összes üzleti vállalkozás által végrehajtott kutatás-fejlesztési beruházásban 5%-tól (Japán), egészen a 70 százalék fölötti tartományig terjedt (Írország). Magyarországon, Belgiumban, Csehországban és Ausztriában, ahol jellemzően sok multinacionális vállalkozás tevékenykedik, a kutatás-fejlesztési beruházásokban betöltött súlyuk meghaladta az 50%-ot, vagyis ezekben az országokban az összes üzleti vállalkozás kutatás-fejlesztési beruházásának több mint a felét multinacionális vállalkozások leányvállalatai hozták létre. Más országokban ezzel szemben a multinacionális vállalkozások sokkal korlátozottabb szerepet játszanak a kutatás-fejlesztésben. A legtöbb OECD országban, ahol jellemzően nagyobb a kutatás-fejlesztési tevékenységek intenzitásának mértéke, a kutatás-fejlesztési beruházások döntő többsége még mindig nemzeti ellenőrzés alatt valósul meg.¹⁰ A kutatás-fejlesztési tevékenység működtetésében érvényesülő külföldi befolyás mértékét egy más szempontból mutatja a multinacionális vállalkozások által alkalmazott kutatók részaránya az adott országban foglalkoztatott összes kutatóhoz viszonyítva.¹¹

6 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 157. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3.

7 EDWARD FRASER (2007): Globalization, regional economic policy and research. Published in Globalization and Regional Economic Modelling, edited by R.J. Cooper, K.P. Donaghy and G. J. D. Hewings, 107-130 (Heidelberg: Springer), 6. oldal, 25 oldal

8 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 225. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3.

9 Edward Fraser (2007): Globalization, regional economic policy and research. Published in Globalization and Regional Economic Modelling, edited by R.J. Cooper, K.P. Donaghy and G. J. D. Hewings, 107-130 (Heidelberg: Springer), 6. oldal, 25 oldal.

10 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 193. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3.

11 I.m. 195. oldal.

Önellenőrző kérdések

1. *Hogyan határozná meg a gazdasági globalizáció fogalmát?*

.....

.....

.....

.....

.....

2. *Mi a különbség a kiszervezés és az offshore kiszervezés között?*

.....

.....

.....

3. *Magyarországra melyik típusú specializáció jellemzőbb a horizontális, avagy a vertikális típusú?*

.....

.....

4. *Mit ért elmélyítés alatt?*

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. A globalizáció jelenlegi trendjeinek összefoglalása

Öt csoportba sorolhatók azok a jelenlegi megatrendek, amelyeket az elméleti és gyakorlati szakértők egyaránt meghatározónak tekintenek a globalizáció folyamatának legfőbb jellemzői között. Az első csoport a foglalta magában. Ezek közé tartozik az iparágon belüli külkereskedelem (intraindustry trade) növekedése. Az iparágon belüli külkereskedelem a termékek, szolgáltatások kivitele és behozatala egy időben, párhuzamosan egy iparágon belül az utóbbi években egyre inkább a multinacionális vállalkozások különböző országokban működő leányvállalatainak egymás közötti, illetve az anyavállalat és a leányvállalatok egymás közötti szállításainak hatására nő.^{12, 13} Ennek következtében nőtt több olyan ország mint Izland, Törökország, India, Indonézia, Lengyelország, Portugália, Észtország Finnország, Szlovákia, Magyarország iparágon belüli külkereskedelmi indexe is.¹⁴ Egy másik markáns szerkezeti változás az árukereskedelem, az export drámai növekedése a teljes áru kibocsátáshoz képest. A vertikális integráció növekedésének és a nemzetközi termelési folyamatok különböző országokba történő széttelepítési folyamata felgyorsulásának eredményeként nőtt meg több országban (például Belgiumban, Magyarországon, Lengyelországban) ugrásszerűen a kivitel részaránya az összes termelési kibocsátáshoz képest 1990 és 2008 között.¹⁵ Ugyancsak a globalizáció elmélyülését jelzi egy másik szerkezeti változás is, a szolgáltatások erőteljes előretörése a kivitelben, a szolgáltatások offshore kiszervezése következtében. A nemzetközi kereskedelmen belül a szolgáltatások kereskedelme nőtt gyorsabban az elmúlt években, habár még mindig csak a töredékét teszi ki az árukereskedelemnek.¹⁶ A szolgáltatások, különösen az információfeldolgozás és az ügyfélszolgálatok külföldre való offshore kiszervezése leginkább Luxemburgban, Írországon, Dániában, Hollandiában, Svédországban és Görögországban volt látványos 1995 és 2005 között¹⁷ szemben olyan közép- és keleti európai országokkal, mint Magyarország, Észtország, Szlovénia, Szlovákia, Csehország, ahol ugyanabban a tíz évben sokkal inkább a feldolgozóipari tevékenység offshore kiszervezése volt inkább jellemző, mintsem a szolgáltatásoké.¹⁸ A 2.1. táblázat összegzi azt a konszenzust, amely a mai globalizálódó gazdaságról kialakult a szakirodalomban olyan módon, hogy kiemeli azt a 12 meghatározó trendet, amely ma leginkább jellemző a globalizációra.

2.1. Táblázat. A mai globalizációs trendek megkülönböztetésére és azonosítására leginkább alkalmas tényezők

Szektorbeli változások	Az iparágon belüli külkereskedelem jelentős növekedése
	Az áru szektor kereskedelmi függősége
	A szolgáltatások kereskedelmének növekedése
Szerkezeti változások	Fő alkotóelemek gyártásának nemzetközi kiszervezése
	Az offshore tevékenység növekedése
	A vállalaton belüli nemzetközi tranzakciók növekedése
Térbeli változások	Vertikális specializáció globális méretekben
	Szuper kereskedő országok megjelenése
	Az alacsony bérszínvonalú országokból a magas bérszínvonalú országokba történő export növekedése
Alkalmazkodási kényszer	A feltörekvő nemzetközi piaci lehetőségekre adott válaszok felgyorsulása
Állami szerepvállalás	A globális folyamatokat befolyásolni képes állami aktivitás erősödése
	A gazdasági integráció és kereskedelem káros hatásaival kapcsolatos kormányzati felelősség erősebb megítélése

Forrás: Edward Fraser (2007): Globalization, regional economic policy and research. Published in Globalization and Regional Economic Modelling, edited by R.J. Cooper, K.P. Donaghy and G. J. D. Hewings, 107-130 (Heidelberg: Springer), 5. oldal, 25 oldal.

12 KRUGMAN, PAUL. 1995. „Growing world trade: Causes and consequences,” Brookings Papers on Economic Activity, 1995, 327-77.

13 BORDO, MICHAEL D, BARRY EICHENGREEN and DOUGLAS A IRWIN. 1999. Is globalization today really different than globalization a hundred years ago? NBER Working Paper Series, Cambridge, MA 7195

14 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 211. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3

15 I.m. 209. oldal

16 I.m. 41. oldal

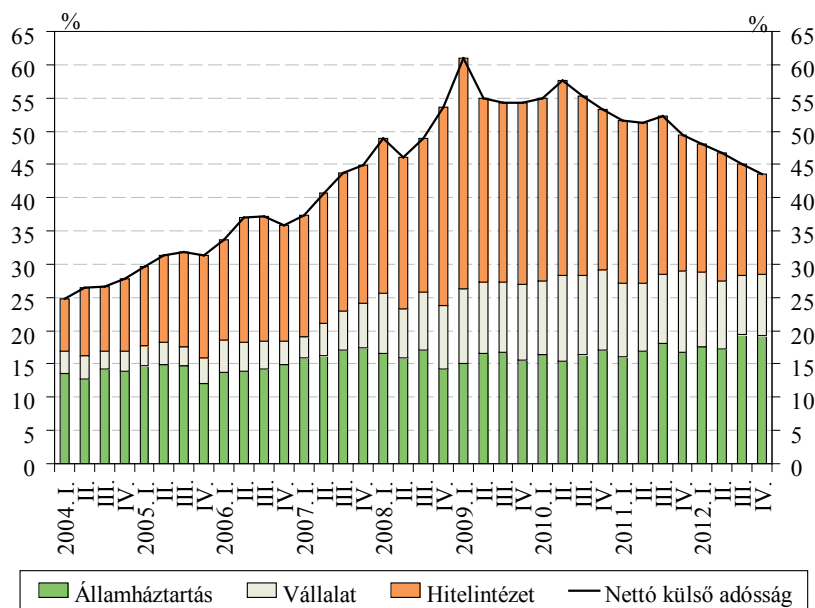
17 I.m. 221. oldal

18 U.o.

A globalizációs trendek egy másik csoportját azok alkotják, amelyek elsősorban a multinacionális üzleti vállalkozások megváltozott stratégiájához és gyakorlatahoz kapcsolódnak. Ide sorolhatók a termeléshez szükséges különféle közbülső alkotóelemek és alkatrészek külföldi beszállítókhöz és külföldi leányvállalatokhoz történő kiszervezése, az offshore tevékenységek, valamint a vállalatokon belüli nemzetközi tranzakciók növekedése.^{19, 20} Miközben például húsz évvel ezelőtt az autógyárak saját gyártási tevékenysége még 60 % felett volt, addig 2005-re a beszállítók részesedése már meghaladta a 75%-ot.²¹ A szerkezeti és szervezeti változásokhoz szorosan kapcsolódó, de azoktól márkánsan megkülönböztethető változás a kereskedelem és az ipar meghatározó súlypontjainak a *térbeli átrendeződése*, a vertikális specializáció globális méretűvé válása.²² A negyedik meghatározó globalizációs trend az új gazdasági rend által diktált *alkalmazkodási kényszerek*. A megnövekedett áru, szolgáltatás és tőkeáramlások kiszolgáltatását lehetővé tevő közlekedési infrastruktúra, a fejlett információs hálózatok és pénzügyi intézményrendszer kiépítésének a szükségessége.²³ A kevésbé fejlett országokban a tőkeáramlások ellenőrzésének meglazulása hatalmas pénzügyi irányítási problémákhoz vezetett.²⁴ Magyarországon és több európai országban mindez az állam, a vállalkozások, a hitelintézetek és a lakosság nagyfokú eladósodását idézte elő (lásd 2.1. és 2.2. ábrát) és jelentősen növelte az ország sebezhetőségét és kitettséget a nemzetközi pénzügyi folyamatok rendkívül hektikus változásaira. Az ötödik meghatározó trend csoport az állampolgárok és az üzleti vállalkozások elvárásainak növekedése a gazdasági integráció negatív hatásaival kapcsolatos *kormányzati szerepvállalásra* vonatkozóan.^{25, 26} A globalizáció bővülése és elmélyülése következményeként kitört pénzügyi és gazdasági válság negatív következményei, és az azokra nem reagáló, illetve téves válaszokat adó kormányzati politika, – amely éppen a negatív hatásokat erősítette föl – vezetett jelentős részben odáig 2002 és 2010 között Magyarországon, hogy a választópolgárok kétharmados egységben döntöttek arról, hogy hazánkban a globális folyamatokat is befolyásolni képes állami aktivitás erősítése és a negatív hatásokkal szemben jóval erősebb kormányzati fellépés szükséges.

2.1. Ábra. A magyar GDP arányos nettó külső adósság alakulása

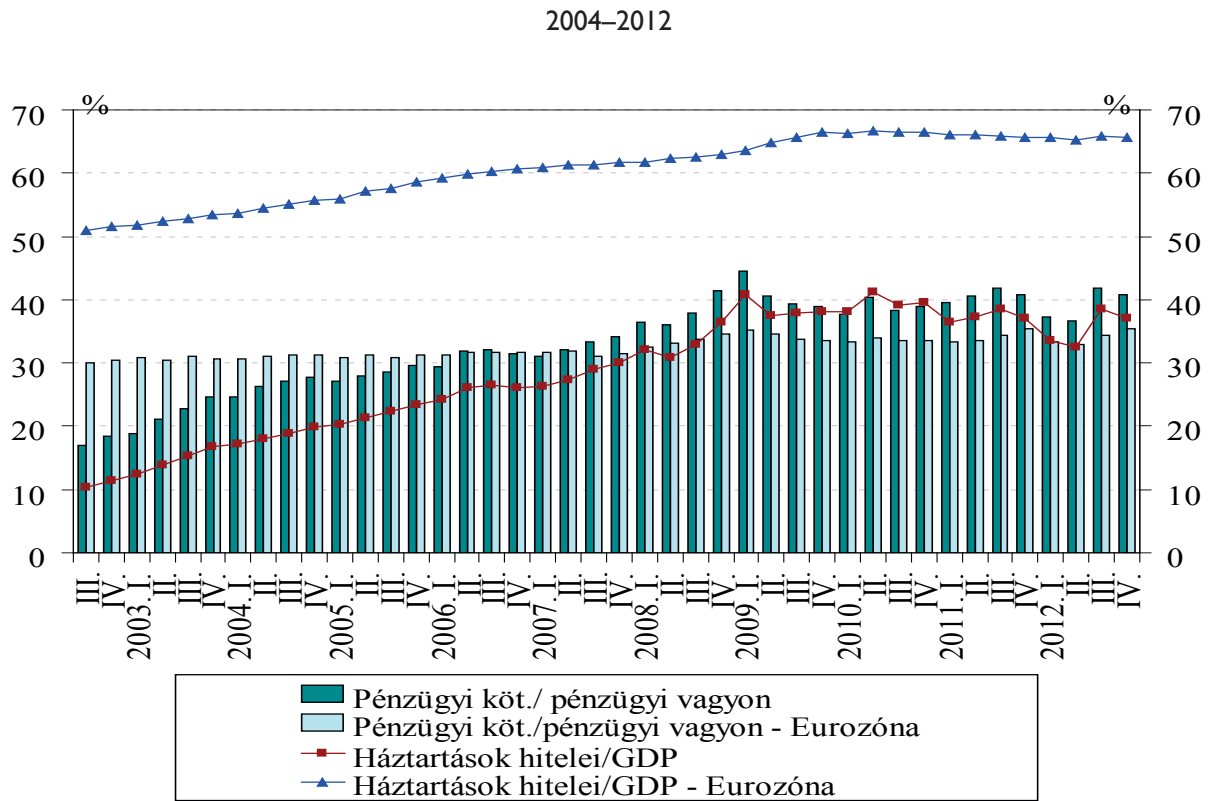
2004–2012

Forrás: Magyar Nemzeti Bank. Jelentés a Pénzügyi Stabilitásról. 2013. május. 64. oldal

- 19 MCKINSEY GLOBAL INSTITUTE. Offshoring: Is it a Win-Win Game? San Francisco: McKinsey Global Institute, 2003.
- 20 FARRELL, DIANA. "Beyond offshoring: assess your company's global potential," Harvard Business Review, December 2004, 82-90. oldalak
- 21 SVÉHLIK CSABA (2005): Paradigmaváltás az autópárhazban: A technika-központúságtól a márka- és vevőközpontúságig. In Józsa László – Varsányi Judit (szerk.) Marketingoktatás és kutatás a változó Európai Unióban. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2005. augusztus 15. oldal, 529 oldal. ISBN 963 7175 25 3
- 22 VENABLES, ANTHONY J. 1998. „The assessment: Trade and location,” Oxford Review of Economic Policy, 14, 1-6.
- 23 STIGLITZ, JOSEPH E 2002. Globalization and its Discontents. New York: W.W. Norton.
- 24 BHAGWATI, JAGISH 2004. In Defense of Globalization. New York: Oxford University Press.
- 25 BHAGWATI, JAGISH 2004. In Defense of Globalization. New York: Oxford University Press.
- 26 KRUGMAN, PAUL. 1995. "Growing world trade: Causes and consequences" Brookings Papers on Economic Activity, 1995, 327-77 oldalak.

2.2. Ábra. A magyar háztartások eladósodottsági mutatói nemzetközi összehasonlításban

Forrás: Magyar Nemzeti Bank, Jelentés a Pénzügyi Stabilitásról, 2013. május, 69. oldal

Önellenőrző kérdések

1. Sorolja fel a globális megatrendek fő csoportjait!

.....

.....

.....

.....

2. Mutassa be részletesebben a szervezeti változások csoportjának fő jellegzetességeit!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Milyen térbeli változások jellemzőek a mai globalizációra?

.....

.....

.....

4. Milyen változások, és minek a hatására történtek az állami szerepvállalást illetően az elmúlt években?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. A globalizáció változó jellege

A nemzetközi kereskedelem és a közvetlen külföldi tőkebefektetések továbbra is a két fő csatornája a határokon átnyúló gazdasági integrációnak. De míg ezek a gazdasági kapcsolatok nem újak, a terjedelmük és összetettségük jelentősen megnőtt az elmúlt évtizedek során, többek között a nemzetközi termelési hálózatoké. A globális értéklán-cok bővülése jelentősen megnövelte a közvetlen külföldi tőkeáramlásokat és a vállalatokon belüli külkereskedelmet, és mindez egyre erősödő függőség kialakulását eredményezte az érintett országok között. A jelenlegi globalizációs folyamatok sokkal szélesebb körben terjedtek szét és ma sokkal több országot érintenek, mint annak előtte bármikor. Kína vált a legtöbb OECD ország legfontosabb külkereskedelmi partnerévé és piaci részesedése az OECD országokba irányuló exportban jelentősen megnőtt.²⁷ Emellett Kína és más BRICS (Brazília, Oroszország, India, Dél-Afrika) országok egyre jelentősebb szereplővé váltak a nemzetközi befektetések terén mint befogadó, és mint befektető országok is.²⁸ Egyre aktívabban vesznek részt a globális technológiai hálózatok létrehozásában is. Ezeknek a feltörekvő országoknak a szerepe egyre jelentősebben növekszik, egyre nagyobb kapacitásaik révén a K+F és az innovációs tevékenységek területén a globális értéklán-cokban is.²⁹ A feltörekvő BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika) országokban az OECD országoknál is lényegesen gyorsabb gazdasági növekedés valósult meg. Kína és India akárcsak a megelőző években 10 % feletti illetve 10 % közeli gazdasági növekedést ért el 2007-ben, az OECD országokra ekkor jellemző 2-5 %-os növekedéssel szemben. Ugyanakkor az OECD országokon belül is hatalmas különbségek alakultak ki: az egyik végpontot Szlovákia jelentette, amely 10% feletti gazdasági növekedést ért el 2007-ben, míg a másik végponton Magyarországot volt, ahol ekkor – már a válság kitörése előtt – jóval 2 % alatt volt a bruttó hazai termék növekedése.³⁰ Az Egyesült Államokból elindult pénzügyi válság kitörésének következményeként a világgazdaság bővülése helyett nagymértékű zsugorodás következett be, ami különösen a bruttó hazai termék (GDP) mutatók alakulásában volt markánsan tetten érhető. Majdnem az összes OECD országban – Ausztrália és Lengyelország kivételével – negatív gazdasági növekedés vált jellemzővé 2009-ben. Ez a visszaesés különösen Mexikóban, Írországbán, Izlandon, Finnországban, Magyarországon és Törökországban volt kimagasló, ahol a GDP csökkenésének mértéke meghaladta a 6%-ot.³¹ A gazdasági válság negatív hatásai különösen azokban az országokban okozott azonnal súlyos pénzügyi nehézségeket, amelyek esetében a fizetési mérleg a legnagyobb hiányt, illetve a pénzügyi mérleg a legnagyobb többletet mutatta már a válság bekövetkezése előtt is. A pénzügyi mérleg többlete ott a legnagyobb, ahol a tőkekiáramlás mértéke (pénzszivattyú) az adott országból a legnagyobb.³² A válság negatív következményei azokban az országokban is sokkal súlyosabban jelentkeztek, amelyek függősége a világgazdaságtól sokkal nagyobb volt, ahol az import penetráció (az import javak és szolgáltatások behatolásának mértéke) sokkal nagyobb volt. A globális folyamatok negatív hatásai sokkal nagyobbak azokban az országokban, ahol az ország gazdaságának technológia függősége más országoktól sokkal szorosabb, ahol a külföldről vásárolt technológiák kiadásai lényegesen meghaladják az otthoni kutatás-fejlesztési ráfordítások kiadásait (a technológiai mérleg negatív). Leginkább 7 OECD ország technológia mérlege volt negatív 2008-ban; Írországé, Lengyelországé, Magyarországé, Hollandiáé, Svájcé, Belgiumé és Luxemburgé.³³ Elsősorban ezekben az országokban haladta meg lényegesen a külföldi technológiákra történt kifizetések a hazai vállalkozások kutatás-fejlesztésre költött kiadásait. A globalizáció káros hatásai ugyancsak erősebben jelentkeznek azokban az országokban, ahol egyes árucsoportok forgalmának bonyolításában a multinacionális vállalkozások súlya lényegesen meghatározóbb, mint más országokban. Jól tükrözi ezt, hogy Magyarország, Észtország és Írország esetében az élelmiszerek, italok és dohányipari termékek forgalmának több mint 50%-át a multinacionális vállalkozások bonyolították, míg Japánban, az Egyesült Államokban, Izraelben, Spanyolországban, Olaszországban ugyanezeknek a termékek forgalmában a multinacionális vállalatok aránya nem érte el a 20%-ot.³⁴ Ugyanezt a hatást mutatja egy másik aspektusból az, hogy az adott országban a multinacionális vállalkozások milyen befolyással rendelkeznek a nagy- és kiskereskedelemben. Nyolc ország (Írországbán, Csehországbán, Svédországbán, Belgiumban, Magyarországon, Lengyelországbán, Egyesült Királyságban és Szlovákiában) a multinacionális vállalkozások részaránya meghaladja az összes forgalom 30 százalékát, Japánban, az Egyesült Államokban, Spanyolországban és Olaszországban viszont nem éri el a részarányuk a 20 százalékot sem.³⁵ A pénzügyi szektorban a legnagyobb

27 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 65. és 67. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3

28 I.m. 49. oldal

29 I.m.117. oldal

30 I.m. 23. oldal

31 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 23. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3

32 I.m. 55. oldal

33 I.m. 77. oldal

34 I.m.163. oldal

35 I.m. 165. oldal

külföldi jelenlétet elsősorban egyes közép-európai országokban találjuk, különösen Szlovákiában, Csehországban és Magyarországon építettek ki erős pozíciókat egyes nyugat-európai bankok az Európai Unióhoz történő csatlakozásuk során, ahol a multinacionális pénzügyi intézetek részesedése az összes forgalomban már meghaladja a 70 százalékot is.³⁶ Szembetűnő a különbség ugyanakkor ebben a tekintetben e három ország és a szintén közép-európai Ausztria és Lengyelország között: e két utóbbi ország esetében ugyanis a multinacionális vállalkozások részesedése nem éri el a 30%-ot sem a pénzügyi és biztosítási termékek összes forgalmában. A külföldiek által irányított vállalkozások bruttó működési eredménye (profit) az egyik legjellemzőbb mutatószáma a külföldi tulajdonú vállalkozások jövedelmezőségének a fogadó országokban. A külföldi befektetések tekintetében Szlovéniában, Magyarországon és Csehországban voltak a legnagyobbak a profit hozamok más országokkal összehasonlítva.³⁷ Mindez azt mutatja, hogy a külföldi vállalkozókat az ezekben az országokban történő befektetéseknél nem pusztán az alacsony munkabérek, hanem sokkal inkább a nagyobb profit kilátások motiválták.

Összességében Magyarország nemzetközi összehasonlításban is kirívóan kiszolgáltatottá vált a nagy multinacionális vállalkozásoknak az elmúlt évtizedekben. Mindezt leginkább az támasztja alá, hogy a pénzügyi mérleg nálunk mutatta a legnagyobb többletet, vagyis a tőkekiáramlás mértéke (pénzszivattyú) Magyarország esetében volt a legnagyobb a válság kitörésekor. Ezen túlmenően a külföldi vállalkozások által realizált profit is nálunk volt az egyik legmagasabb, az import penetráció mértéke is kiemelkedett, valamint a pénzügyi szektorban a külföldi vállalatok befolyása szintén kiugróan magas szintet ért el. A technológiai mérlegünk erősen negatívvá vált és a kutatás-fejlesztési tevékenységek működtetésében is a multinacionális vállalatok meghatározó súlya érvényesült. Az élelmiszerek, italok és dohánytermékek forgalmazása, valamint a nagy- és kiskereskedelem terén – nemzetközi összehasonlításban – a külföldi vállalkozások szintén kiemelkedő részesedést értek el Magyarországon. Mindez jelentősen felerősítette a globalizáció és az elhúzódozó pénzügyi és gazdasági válság számos negatív következményét, többek között ezért is volt Magyarországon a legnagyobb méretű a gazdasági visszaesés a válság kitörésekor.

3.1. Az új magyar Külgazdasági Stratégia legfőbb prioritásai

Magyarország az EU tagországai sorában lélekszámát és földrajzi nagyságát tekintve közepes nagyságú, nyitott gazdasággal rendelkező ország. Az áru- és szolgáltatás export GDP-hez viszonyított aránya 2011-ben 93 % volt. A magyar export nagysága az EU csatlakozás óta évről évre emelkedett, a 2003. évi 38,1 Mrd €-ről a 2009. évi visszaeséstől eltekintve, 2011-re közel 80 Mrd €-ra emelkedett. A külkereskedelmi mérleg egyenlege folyamatosan javult: a 2003. évi 4,2 Mrd € importtöbbletről 2007-re egyensúlyba került, 2011-ben pedig a kiviteli többlet megközelítette a 7 Mrd €-öt. Az ország alapvető külkereskedelmi jellemzői is egyértelműen alátámasztják a nagyfokú függőségét és emiatt sebezhetőségét a külföldi, elsősorban az európai multinacionális vállalkozásoktól. A magyar export 80%-a köthető nagyvállalatokhoz és a magyar többségi tulajdonú kis- és közép vállalatok adják a teljes export 11%-át. A Magyarországra beáramló külföldi közvetlen tőkebefektetések háromnegyede származott az EU országaiból, elsősorban is Németországból. A GDP növekedése szempontjából az import szerepének újraértékelése is fontos, Magyarország szempontjából azonban a nettó export növekedése a kívánatos cél: az, hogy az export gyors növekedése segítse a nemzetgazdaságot egy gyorsabb ütemű növekedési pályára állásban már középtávon, a 2015-ig tartó időszakban.

A Magyar Külgazdasági Stratégia kiemelt céljai a magyar gazdaság exportteljesítményének növelése és a magyar export struktúrájának kiegyensúlyozottabbá tétele. A Stratégia magyar kivitel bővítése, fejlesztése és térnyerése elősegítése érdekében az alábbi programokat indította útjára.³⁸

- a) Kereskedőházak létrehozása. A kereskedőház integrátor jellegű szervezet, amelynek létrehozása a hazai kkv-k külföldi piacokra való jutása elősegítését célozza, a forráshiánnyal, piaci és idegen nyelvi ismeretek hiányával, külkereskedelmi gyakorlat hiányával jellemezhető termelőkől összegyűjtve az árukat és juttatva el azokat a piacokra.
- b) Exportakadémia létrehozása, amely új, komplex export-képzést nyújtana a kis- közép vállalkozások számára.
- c) Export házhoz jön program. Kistérségi szinten a kis- és közepes vállalkozások piacképes termékeinek, szolgáltatásainak a felmérése, külföldi piacokra lépésének ösztönzése állami segítséggel, exporttanácsadói hálózat és az exportértékesítés folyamatában segítő külkereskedelmi gyakoronoki hálózat felállításával.
- d) Export directory(k) készítése, a magyar exportőrök adatbázisának összeállítása és folyamatos aktualizálása, valamint egy összefoglaló kiadvány készítése a kis- és közép vállalatok részére, amely tartalmazza az exportösztönzéshez kapcsolódó valamennyi lehetőséget és szolgáltatást.

36 OECD Economic globalisation indicators. OECD Publishing, Párizs, 2010. 165. oldal, 231 oldal. ISBN 978-92-64-08435-3

37 I.m.179. oldal

38 MAGYAR KORMÁNY (2012): Nagy Reformkönyv. A fenntartható fejlődéshez vezető növekedés és foglalkoztatás magyar útja. 2012. február. 205-206. oldalak, 275 oldal,

- e) Konzorciális együttműködés elősegítése, A kis- és közepes vállalkozások konzorciális együttműködések révén megegyezhetnek abban, hogy bizonyos tevékenységeket közösen végeznek, illetve közösen vehetnek igénybe szolgáltatásokat, így költségeiket csökkenthetik, kedvezőbb értékesítési árakat érhetnek el.
- f) A klaszteresedés elősegítése, annak érdekében, hogy a kis- középvállalatok a külpiacon való megjelenéshez további lendületet kapjanak a szükséges gazdasági erő és tudás előteremtéséhez. E folyamat elősegítésében kiemelt szerep szán a kormányzat az EU által elfogadott és támogatott – Klaszter Együttműködés középtávú (2011-14-re szóló) projektnek (ClusterCOOP).
- g) Online külkereskedelmi portál létrehozása. Export Ablak. EU kezdeményezésre egy olyan honlap létrehozása, amely egyszerűsíti a külső piacokon való vállalkozási tevékenységet támogató, szakmai szolgáltatásokról való tudomásszerzést, és az azokhoz való hozzáférést.

A magyar kivitel kiegyensúlyozottabbá tétele két meghatározó elemet is magába foglal: a földrajzi és a termékszerkezeti diverzifikációt.

A földrajzi diverzifikáció fő célja, hogy a hagyományos, elsősorban nyugat-európai országokhoz fűződő gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok megőrzése és továbbfejlesztése mellett a magyar kivitelben növelni kell a világban egyre nagyobb keresletet felvenni képes országok részesedését a magyar külgazdaság ellenállóbbá tétele érdekében az európai kereslet drasztikus visszaesésével szemben. **A földrajzi diverzifikáció célterületei ezért a gyorsan növekvő keleti államok (Kína, India, Oroszország), a visegrádi országok, a Kárpát-medence országai. Emellett növelni kell a Magyarország hagyományos exportpiacain tevékenykedő cégek kiviteli tevékenységére való „rákapcsolódást” is, elsősorban a hazai beszállítók szerepének növelése révén („Keleti nyitás – Nyugati tartás” politikája).** Többek között ezt a célt szolgálja az Orbán kormány által életre hívott, a Magyarországon tevékenykedő meghatározó nemzetközi vállalkozásokkal kötött stratégiai megállapodások rendszere is. Magyarország Közép-Európa termelési központja kíván lenni, ehhez pedig kedvező feltételrendszert biztosít a külföldi befektetőknek, de az export növelését célzó stratégiai megállapodások fontos részét képezi, a hazai kis- és középvállalkozások becsatlakoztatása is ebbe a rendszerbe. Az eredeti tervek szerint 40 stratégiai vállalattal írnak alá ilyen megállapodásokat.

A termék diverzifikáció növelése érdekében, a külgazdaság fejlesztés ágazati fókuszai az Új Széchenyi Terv kiemelt gazdaságfejlesztési irányjaival összhangban a következő területekre összpontosulnak:

- a) Egészségipar/gyógyszeripar,
- b) Mezőgazdaság/élelmiszeripar,
- c) Járműipar,
- d) Kreatív/innovatív iparágak,
- e) Zöld iparágak,
- f) Szolgáltatások,

A Külgazdasági Stratégia célja között szerepel, hogy a külkereskedelmi mérleg egyenlege a következő öt évben tovább javuljon. Ez a gazdaság külső egyensúlyának megőrzése érdekében fontos tényező. A folyó fizetési mérlegben a közvetlen tőkebefektetésekhez kötődő jövedelemkiáramlás jelentősen rontja a folyó fizetési mérleget, amit a külkereskedelmi mérleg az elmúlt években képes volt ellensúlyozni. Ezért azokon a területeken, ahol erre reális lehetőség kínálkozik, az egyensúly javítása érdekében törekedni kell a gazdaság vertikális integrációjának növelésére, az import hazai termékekkel való – racionális keretek közötti – helyettesítésre (elsősorban a mezőgazdasági, élelmiszeripari termékek esetében).³⁹

A Külgazdasági Stratégiában a hazai vállalatok külföldi befektetéseire, illetve azok tőke jövedelmeinek növekedésére vonatkozó célok megvalósítása, valamint a külföldi befektetők profitjának újra befektetésére való ösztönzése hozzájárulhatnak a GNI/GDP hányados növekedéséhez. A kormány nagy hangsúlyt fektet annak mérlegelésére, hogy az új befektetések hogyan hatnak a makrogazdasági egyensúlyra, az államadósság csökkenésére és egyéb makrogazdasági mérőszámokra, a bruttó nemzeti jövedelemre (GNI) és a fizetési mérlegre. **Magyarországnak arra kell törekednie, hogy a jelenleg jelentős GNI/GDP rés a következő években fokozatosan szűküljön. A külgazdasági stratégia fontos célja továbbá, hogy a súlyponti ágazatok kiemelt figyelmet kapjanak, és a beruházásoknak minél nagyobb arányát az elmaradottabb országrészekbe terelje.**

39 NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM (2011): Külgazdasági Stratégia. Szakmai vitairat. 2011. május. 19. oldal, 43 oldal.

3.2. A Kárpát-medencei Gazdasági Övezet megteremtésének eszközzrendszere és a Wekerle Terv

A magyarországi vállalkozások által más országokba kihelyezett tőke döntőrésze néhány nagy céghez köthető. A tőkekihelyezés mértéke a régiót tekintve viszonylag erős, ám ha Európa többi országát is, számításba vesszük csak marginálisnak tekinthető, 2011-ben és középtávon évi átlagban mintegy 1,5-2 milliárd euróra tehető. A tőke kihelyezések zöme a Kárpát-medence országaihoz irányul. **A befektetés- és exportösztönzés kiemelt célja, hogy állami eszközök felhasználásával is elősegítse a magyar vállalatoknak a Kárpát-medencei célterületekre irányuló üzleti befektetéseit.** A legfontosabb eszközei e célkitűzés megvalósításában a regionális klaszterképződés támogatása, a Kárpát-medencei célterületeken működő, magyar tulajdonban lévő kis- és középvállalatok, illetve stratégiai jelentőségű (kiemelt) programelemek támogatása, a határ menti infrastruktúra és közlekedésfejlesztés, a Kárpát-medencei szak- és felnőttképzés támogatása, a szubszidaritás elvére építve a regionális gazdaságfejlesztési lehetőségek feltérképezésére szolgáló kutatóműhelyek létrehozása, valamint az agrárium területén való együttműködés bővítése a szomszédos országokkal.

A Wekerle Terv a Magyar Kormány Kárpát-medencei térséget érintő gazdaságfejlesztési elképzeléseit foglalja össze. Elsődleges célja a magyar gazdaság növekedése érdekében a hazai vállalkozások Kárpát-medencén belüli pozícióinak erősítése. Ennek megvalósítására a partneri kapcsolatok kölcsönös előnyök elvén való megerősítésére törekszik a szomszéd országokkal és közösen támogatható és megvalósítható programok feltérképezésére és végrehajtására. A Wekerle Terv célterületét a tágan értelmezett Kárpát-medencei országok jelentik: Románia, Szlovákia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia teljes területe, valamint Ukrajnán belül Kárpátalja. A Magyarország határain túl élő nemzettársaink jelentik azt a mindaddig kihasználatlan erőforrást, akikkel együttműködve a magyar gazdaság együttműködő, partneri viszonylatban érvényesítheti a térségen belüli integrátor szerepét. Számos elemzés és tanulmány mutat rá, hogy **a válság utáni világban a gazdasági növekedés Európán belüli súlypontja nyugatról Közép-Európába helyeződhet át, ennek során a Kárpát-medencei térség történelmi esélyt kaphat arra, hogy egyszerre legyen a munkaalapon dinamikusán fejlődő ázsiai térség és az innováció vezérelt észak- és nyugat-európai térség találkozási pontja.** Az egyre inkább globalizálódó világ gazdasági térben a regionális szintű, endogén fejlődés perspektívái felértékelődtek. A pénzügyi válság és elsősorban az euró zóna válsága rámutatott, hogy a versenyképesség megőrzésének és javításának útja a szorosabb gazdasági integráció és koordináció. A közép-európai államok együttműködését természetes módon segítik a hasonló történelmi tapasztalatok és a közel azonos fejlettségi szint. A Kárpát-medencében élők azonban nemcsak a közös történelmi múlt köti össze, hanem napjainknak a globalizáció elmélyüléséből és bővüléséből származó megoldandó problémái és kihívásai is csaknem azonosak. **A Wekerle Terv nyomán végrehajtott intézkedések révén 2020-ra egy olyan Kárpát-medencei gazdasági tér jöhet létre, amelyben a térség országai elérhetik a nyugat-európai országok gazdasági integrációjának szintjét.** A távoli, erősebb gazdaságokkal való kereskedelem szempontjából a térség egy piacot, egy gazdasági egységet alkot. Ezért az itt lévő országoknak, az itt élő embereknek mielőbb fel kell ismerniük, hogy célszerű gazdaságukat egymás irányába integrálni, fejlesztési terveiket, elképzeléseiket összehangolni és az egymás közötti társadalmi és gazdasági kapcsolatokat szorosabbá tenni. Gyakorlatilag ennek a célnak a megvalósulását kívánja elősegíteni az együttműködés egy másik formája, a visegrádi országok csoportja is.

3.3. A visegrádi négyek integrációja és a kohézió politika

A visegrádi egyezmény létrejöttének apropóját egy középkori megállapodás adta. A visegrádi királyi palotában 1335 novemberében Károly Róbert magyar király kezdeményezésére tanácskozást tartottak III. Kázmér lengyel és Luxemburgi János cseh király részvételével. A három ország találkozájának célja az volt, hogy elsimítsák ellentéteiket és gazdasági-politikai együttműködésben állapodjanak meg Bécs árumegállító joga ellenében. Új kereskedelmi utakat jelöltek ki, hogy kikerüljék a bécsi vámot. A Buda–Brünn útvonal főbb állomásai Esztergom, Nagyszombat és Holic voltak. Buda és Brünn teljes árumegállító jogot kaptak. A lengyel-orosz kereskedelem magyarországi központja Kassa lett. Ez az együttműködés olyan sikeres volt, hogy a három királyság gazdasága ebben a korban virágkorát élte. Az uralkodók szoros együttműködésről állapodtak meg a politika és a kereskedelem területén. Kései utódaik ez ihlette a sikeres közép-európai kezdeményezésre. A visegrádi csoport azon törekvés eredményeként jött létre, hogy a közép-európai régió országai az összeurópai integráció keretein belül közösen lépjenek fel a számukra fontos területeken. A Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia mindig is ugyanahhoz a civilizációhoz tartozott: közös kulturális és szellemi értékeket vallanak, közősek a vallási hagyományaik, amelyeket meg kívánnak őrizni és tovább kívánnak erősíteni.⁴⁰ A visegrádi csoport minden tevékenységének célja a közép-európai régió stabilitásának

40 A Visegrádi csoport hivatalos honlapja. Letöltve: 2013-08-27 <http://www.visegradgroup.eu/v4>.

erősítése. Az együttműködés ügyeinek intézését és összehangolását minden évben egy ország vállalja magára. Magyarország 2009. július 1-jén vette át a Visegrádi csoport elnökségét Lengyelországtól. A soros elnöki tisztséget egy éven keresztül töltötte be. A magyar V4 elnökség a regionális politika, illetve fejlesztés területén a kohéziós politika aktuális kérdéseit, valamint a V4+2 (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia + Bulgária és Románia) országok területfejlesztési együttműködését kívánta előmozdítani.⁴¹ 2013. július elsejétől ismét Magyarország látja el a V4 soros elnöki tisztségét. A célok között szerepel az eddig is sikeres energetikai együttműködés folytatása, amely a későbbiekben akár Bulgáriára és Romániára is kiterjedhetne. Villamosenergia-hálózatát Csehország, Szlovákia és Magyarország már összekötötte, a jövőben pedig Lengyelország is csatlakozik a rendszerhez. Magyarország felvetette egy olyan pénzügyi alap létrehozására vonatkozó elképzelését, melyet az Európai Unió országai a katasztrófák megelőzéséhez és elhárításához vehetnének igénybe úgy, hogy a költségek ne képezzék az államadósság részét. A magyar elnökség a tervezet számára már több államban talált támogatókat, így Bulgáriában és Észtországban is, és legutóbb 2013. július 2-án tartott elnöki találkozón a lengyelországi Wislában is pozitív volt a fogadtatás.⁴²

41 A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapja. Letöltve: 2013-08-27. http://www.nfu.hu/visegradi_egyuttmukodes.

42 Lengyel után magyar elnökség a V4-ben – Kitekintő.hu Letöltés: 2013-08-27. http://kitekinto.hu/europa/2013/07/06/lengyel_utan_magyar_elnokseg_a_v4-ben/

Önellenőrző kérdések

1. *Hogyan változott meg a feltörekvő, elsősorban a BRICS országok szerepe az elmúlt évtizedekben?*

.....

.....

.....

.....

.....

2. *Jellemezze Magyarországnak főbb sajátosságait a globalizáció folyamatában!*

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. *Melyek az új magyar Külgazdasági Stratégia legfőbb céljai?*

.....

.....

4. *Mik a földrajzi diverzifikáció fő célterületei?*

.....

.....

.....

.....

5. *Mutassa be a Wekerle Terv lényegét!*

.....

.....

.....

.....

4. Globalizáció és regionális politika

4.1. Paradigmaváltás a regionális fejlesztési politikában.⁴³

A legtöbb OECD tagországban az ötvenes és hatvanas években kezdtek el foglalkozni regionális politikával, akkor mikor még a viszonylag erős gazdasági növekedés, fiskális bővülés, és alacsony szintű munkanélküliség volt jellemző. A regionális politika fő célja a gyors iparosodás időszakában a nagyobb tőkebefektetések vonzása és a kiegyensúlyozott fejlődés megvalósítása volt, amelyet egyre növekvő regionális különbségek kísértek. Elméletileg ezek a törekvések azon a feltételezésen alapultak, hogy a kormányzati beavatkozás megváltoztathatja a keresletet a leszakadó régiókban. A fő eszköze ennek a regionális politikának a megvalósításában a nemzeti kormányok által nyújtott pénzügyi támogatások segítségével megvalósított egészséges újraelosztás volt, amelyet jelentős állami beruházások kísértek különösen a leszakadó régiókban.

A hetvenes és nyolcvanas években folyamatosan bekövetkező gazdasági sokkhatások és globális gazdaság változásai a munkanélküliség koncentrációjához vezettek sok OECD országban, és a regionális politikát ezen új kihívások megoldásához kellett igazítani. A regionális politika fókuszát a jövedelmek és infrastruktúra különbségeinek csökkentéséről ki kellett bővíteni a regionális foglalkoztatási különbségek csökkentésével is. Az elméleti feltevés ez esetben az volt, hogy a közösségi politika megváltoztatja a kínálati feltételeket (lényegében a termelési költségtényezőket, a termelési támogatások és ösztönzők segítségével), ezáltal befolyásolva az ipari helyi döntéseket tekintettel az ott működő vállalkozásokra, és az új beruházásokra. Ennek következtében a hangsúly a vállalkozások közvetlen támogatására helyeződött át a folyamatban lévő tevékenységek támogatására, az új munkahelyek vonzására és a legnagyobb munkanélküliséggel küzdő területeken történő beruházásokra.

A regionális politika a II. világháborút követően egészen a késő nyolcvanas évekig túlnyomórészt a regionális beruházások és infrastruktúra fejlesztések támogatására fókuszálódott erős politikai beavatkozás mellett a megsegítendő (gyakran leszakadó) területek irányába.⁴⁴ Az Európai Unió Kohéziós Politikájának a fókuszában is az infrastruktúrafejlesztések álltak a nyolcvanas évekig. Az elméleti feltevés, amely megalapozta a regionális politikát az volt, hogy a konvergencia nem biztosítható piaci mechanizmusok révén. Azonban a hosszú távú kormányzati erőfeszítések ellenére a regionális különbségek nem csökkentek. Ezzel szemben a nyolcvanas évektől a növekvő globalizáció, a decentralizáció és költségvetési feszültségek következtében a regionális programok nagy összegű támogatása fenntarthatatlanná vált a folyamatos gazdasági recesszió időszakában., egyre nagyobb munkanélküliség vált általánossá és növekvő nyomás érvényesült az állami kiadások szétosztása, megszerzése tekintetében. Válaszul ezekre a sovány eredményekre, a piaci kudarcok klasszikus érve kiegészült azzal az érveléssel, hogy az éppen regnáló regionális politika is téves és ezért új megközelítés érvényesítését javasolták a politikaalkotásban. A felülről lefelé a regionális különbségek csökkentése érdekében támogatandó csoportokra irányuló beavatkozó jellegű regionális politika átalakult egy sokkal szélesebb alapokra épülő a regionális versenyképességet erősítő politikává.

A nemzeti kormányok a *regionális növekedést* kezdték el előnyben részesíteni az újraelosztás után a nemzeti és regionális versenyképesség javítását és a kiegyensúlyozott nemzeti fejlődést célul kitűző törekvéseikben. A területfejlesztő arzenál sokkal szélesebbé vált kiterjedésében, akárcsak a támogatandó területek és alkalmazkodott az egyes területek speciális igényeihez. Ez az új politikaalkotási megközelítés egyúttal magával hozta a regionális szintek növekvő decentralizációját is. A regionális stratégiai programoknak és azok végrehajtásának megnőtt a szerepe, visszatükrözve az általános politika változását az endogén fejlesztések, az üzleti környezet fejlesztése, a regionális adottságokon és képességeken alapuló építkezésnek, megcélozva az innováció orientált kezdeményezések támogatását.

A *többszintű kormányzásnak*, bevonva a nemzeti, regionális, és helyi kormányzatokat és a harmadik érdekelt feleket (magán szereplőket és non-profit szervezeteket), megnőtt a jelentősége a korábban domináns szerepet játszó központi kormányzattal szemben. Egyidejűleg az ágazati politikák kölcsönös függőségének és azok a régiókra való hatásának jobb azonosítása megkönnyítette az ágazatközi szakpolitikai együttműködéseket.⁴⁵ Az ezt követő hosszú időszakban a regionális politika marginális szerepet töltött be, mára azonban a politika egyik központi elemévé vált az OECD tagországaiban. Az átfogó regionális politikákat egyre inkább a nemzetgazdasági és ágazati politikák kiegészítésének

43 OECD Regional Development Policies in OECD Countries, OECD Publishing, Paris, 2010.11-13. oldal, 384 oldal ISBN 9789264087224

44 OECD (2009): Regions matter: Economic Recovery, Innovation, and Sustainable Growth, OECD Publishing, Paris, 14 Dec 2009. 50. oldal, 198 oldal ISBN 9789264076518.

45 YUILL, D. et al. (2008): New Policy Frameworks, New Policy Approaches: Recent Regional Policy Developments in the EU and Norway, EoPRA Paper 08/1, presentation at the 29th meeting of the EoPRA Regional Policy Consortium 5-7 October 2008. 91. oldal, 130 oldal.

tekintik a régiók növekedésének elősegítésében. A regionális fejlesztési politikák paradigma váltása többek között új célokat, új térbeli irányultságot, új kormányzási elgondolásokat, új politikai eszközöket hozott.

A paradigmaváltás egy átalakulás folyamat része, ami időt vesz igénybe. A régi és az új paradigmák jelenleg még egyszerre, egymás mellett léteznek a legtöbb OECD országban. Néhány országban a súlyos régiók közötti különbségek csökkentése megmaradt vagy éppen növekvő hangsúlyt kapott a regionális politika fókuszában.

4.1. Táblázat. A regionális fejlesztési politikák paradigmáinak változása

	Régi paradigma	Új paradigma
Probléma felismerése	Regionális különbségek a jövedelmekben, az infrastruktúrában és a foglalkoztatásban	Regionális versenyképesség hiánya, kihasználatlan regionális lehetőségek
Általános szakpolitikai keret	A leszakadó régió hátrányainak átmeneti kompenzálása, válasz a sokkhatásokra (például az ipar csökkenésére)	Regionális tervezés révén a kihasználatlan regionális lehetőségek kiaknázása
	Reagálás a problémákra	Proaktív hozzáállás a lehetőségekhez
Téma lefedettsége	Ágazati megközelítés alkalmazása korlátozott számú ágazat figyelembevételével	Integrált és átfogó fejlesztési projektek szélesebb szakpolitikai területi lefedettség mellett
Térbeli irányultság	Célzottan a leszakadó területekre	Az összes régióra fókuszálva
A politikai beavatkozás egysége	Adminisztratív területek	Funkcionális területek
Idő dimenzió	Rövid táv	Hosszú táv
Megközelítés	Egy kaptafára való megoldások	Egyedi összefüggésekben gondolkodó megoldások
Fókusz	Exogén beruházások és transzferek	Endogén helyi eszközök és tudás
Eszközök	Állami támogatások és segélyek (gyakran egyedi vállalkozásoknak)	Vegyes beruházások a lágy és kemény tőke számára (üzleti környezet, munkaerőpiac, infrastruktúra)
Szereplők	Központi kormányzat	A kormányzat különböző szintjei, különböző érdekelt felek (állami, magán, non-profit szervezetek)

Forrás: OECD (2010), Regional Development Policies in OECD Countries, OECD Publishing, Paris, 2010. 13. oldal, 384 oldal ISBN 9789264087224

A régiók közötti különbségek csökkentésére adandó válaszok vonatkozásában háromféle kategóriában lehet sorolni az országokat:

- Megmaradt a regionális politikák fókuszában a régiók közötti különbségek csökkentése (például Németországban és Olaszországban).
- Nem szerepel már a regionális politikák fókuszában, de továbbra is támogatják a leszakadó régiókat (Finnországban és Japánban).
- A belső egyenlőtlenségek ellenére a nemzetgazdaság növekedésére összpontosítanak (például Csehországban és Magyarországon).

Jelenleg még az új paradigmán alapuló regionális politikák újnak számítanak, s így még nagyobb számban vannak a régi paradigmán alapuló regionális és ágazati politikák. Sok ország már alkalmazza az új paradigmákat a politikai célmeghatározásai során, de azok megvalósítása még jelentős kihívást jelent számukra. Sokszor a politikai célok változását nem kísérte a politikai eszközök változása. Ezekben az esetekben a változás csupán retorikai és valójában nem került sor érdemi változásokra.

4.2. A magyar regionális politika főbb célkitűzései és jellemzői

A nemzeti, regionális és helyi fejlesztéspolitikák tervezése során rendkívül fontos tényező a területi szempontok figyelembevétele, ahogy ezt a magyar elnökség idején felülvizsgált Területi Agenda 2020 című dokumentum⁴⁶ is alátámasztja. Magyarország a területi kohézió előmozdítása érdekében az uniós társfinanszírozással megvalósuló projektek és pályázati kiírások esetében is érvényesíti a területi szempontokat, ami jelenleg még innovatív megoldásnak számít az Európai Unióban. A 2009-ben kiadott Kézikönyv a területi kohézióról,⁴⁷ átfogóan foglalkozik a területiség, azaz a területi szemlélet, alkalmazási lehetőségeivel. Célja, hogy bemutassa a területi kohézió érvényesítésének lehetséges módjait a fejlesztéspolitika napi gyakorlatában. Mindeközben meghatározza a területi kohézió magyar értelmezésének legfőbb szempontjait, és számba veszi e szempontok lehetséges alkalmazásait a program- és projekttervezéstől kezdve a megvalósításon át egészen a fejlesztések működtetéséig és a monitoring, valamint értékelési tevékenységig. Annak érdekében, hogy előmozdításra kerüljenek a Területi Agenda céljainak hazai figyelembevétele, 2010-ben elkészült a Területi Agenda Kézikönyv⁴⁸, amely az ágazati, regionális és a helyi szint szakemberei számára készült. A kötet egyrészt a Területi Agenda célkitűzéseinek hazai végrehajtásához kíván konkrét, gyakorlati ajánlásokkal hozzájárulni, másrészt a területi szemlélet érvényesítését kívánja elősegíteni a hazai stratégiaalkotás és programszintű fejlesztések esetében. A két kézikönyv (a Kézikönyv a területi kohézióról, és a Területi Agenda Kézikönyv) egymást kiegészítve és együtt járul hozzá a területi szemlélet erősítéséhez a tervezési-folyamat különböző lépéseiben, a stratégiaalkotástól a program végrehajtáson keresztül a monitoringig bezárólag.

4.3. A Területi Kohézió főbb célkitűzései és jellemzői

A Területi Agenda **hat fő területi prioritást** jelöl meg, amelyek további alcélokra bonthatóak, és amelyek együttesen járulhatnak hozzá egy „sokszínű régiókból álló, versenyképesebb és fenntarthatóbb Európa felé” történő elmozduláshoz, azaz a területi kohézió megvalósításához.⁴⁹

- a) Törekvés a policentrikus fejlődés és innováció erősítésére a városrégiók és városok hálózatépítése révén:
 - városok és városrégiók nemzetközi hálózati együtt működése;
 - regionális szerepkörű városok infrastrukturális összekötése, a transz-európai hálózatok kiépítése.
- b) A városi és vidéki (rurális) területek között a partnerség és a területi együttműködések új formáira van szükség:
 - város-vidék partnerségek, közös stratégiák;
 - új típusú területi kormányzási megállapodások.
- c) Versenyképes és innovatív regionális klaszterek létrehozásának támogatása Európában:
 - a gazdaság, a tudomány és a közigazgatás közös klaszterei és innovatív együtt működései;
 - települések nemzetközi együtt működései.
- d) A transz-európai hálózatok megerősítésének és kiterjesztésének támogatása:
 - multimodális közlekedési hálózatok fenntartható fejlesztése;
 - az információs és kommunikációs technológiákhoz való akadálytalan hozzáférés;
 - megújuló energiaforrások decentralizált, hatékony, biztonságos és környezetbarát hasznosítása.
- e) A transz-európai kockázatmenedzsment támogatása különös tekintettel a klímaváltozás hatásaira:
 - közös területi klímaváltozási stratégia;
 - integrált európai és határon átnyúló kockázatmenedzsment.
- f) A fejlődés szempontjából többletértéknek tekintendő ökológiai struktúrák és a kulturális értékek megerősítése:
 - transznacionális szinten összehangolt intézkedések az európai természeti és kulturális örökség védelmére;
 - az ökológiaileg védett területek és kultúrtájak hálózatának fejlesztése;
 - integrált területfejlesztési politika szükséges az ökológiaileg és kulturálisan érzékeny területeken a gazdasági fejlődés, illetve a környezetvédelmi, szociális és kulturális fenntarthatóság összeegyeztetése érdekében.

46 Területi Agenda Kézikönyv. Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának Hazai Érvényesítéséhez. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2010.14. oldal, 106 oldal. ISBN 978-963-7380-18-1.

47 Területi Kohézió Kézikönyv. Kézikönyv a Területi Kohézióról. Területi megközelítés alkalmazása a közsféra által támogatott fejlesztésekben. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2009. 10. oldal, 160 oldal. ISBN: 978-963-7380-15-0.

48 Területi Agenda Kézikönyv. Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának Hazai Érvényesítéséhez. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2010.14. oldal, 106 oldal. ISBN 978-963-7380-18-1.

49 Területi Agenda Kézikönyv. Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának Hazai Érvényesítéséhez. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2010.14. oldal, 106 oldal. ISBN 978-963-7380-18-1.

Az Európai Unió a társadalmi, gazdasági és megteremtése érdekében nagy hangsúlyt fektet a **kohéziós politikára**, ami az egyik legfontosabb európai uniós . Az Unió kiemelten foglalkozik a k közötti társadalmi-gazdasági különbségek mérséklésével, és jelentős mennyiségű forrásokkal járul hozzá az elmaradottabb k felzárkóztatásához. A közösségi kohéziós politika megközelítése alapvetően a regionális területi beosztást követi, az országok, valamint a tervezési-statisztikai k közötti fejlettségbeli különbségek mérséklését szolgálja.⁵⁰ A *területi kohézió* megvalósítása több szintű és több szereplős kormányzati tevékenységet tesz szükségessé, horizontális és vertikális koordinációval. **A vertikális koordináció a központi és különböző helyi (pl.: kormányzati, regionális, megyei, kistérségi, egyéb tájegységi) szintek közötti együttműködést jelenti. A horizontális koordináció pedig az egyes szintek szereplőinek összekapcsolódását, kooperációját és partnerségét (pl.: települési szinten az önkormányzat, helyi vállalkozók, civil szervezetek párbeszédét, valamint a helyi közösség és a célcsoportok fokozott bevonását).**⁵¹

A hazai *területi kohézió* politika alapja a 2005-ben megújított Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK). Az OTK – összhangban a 2005-ös Országos Fejlesztéspolitikai Konceptióval (OFK) – a területiség horizontális kezelését és a területi gondolkodásmódot szorgalmazza az ágazati szakpolitikákban. Fő üzenete szerint az ágazati fejlesztéseknek rendelkezniük kell területi alapú elképzelésekkel is, és hozzá kell járulniuk az országos *területfejlesztési* célok érvényesítéséhez. Figyelemre méltó hazai fejlesztéspolitikai innováció, hogy a 2007-2013-as uniós források felhasználásáról szóló Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT), és az agrár- és vidékfejlesztést elősegítő Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (ÚMVST) **ún. horizontális célként kezeli a területi kohézió fogalmát, az esélyegyenlőség és fenntarthatóság mellett. Ez azt jelenti, hogy a területi kohéziót minden egyes uniós forrásból támogatott program vagy projekt esetében figyelembe kell venni, hasonlóan az esélyegyenlőségi és fenntarthatósági elvek esetében követett gyakorlathoz.**

50 Területi Kohézió Kézikönyv. Kézikönyv a Területi Kohézióról. Területi megközelítés alkalmazása a közszféra által támogatott fejlesztésekben. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2009. 10. oldal, 160 oldal. ISBN: 978-963-7380-15-0.

51 Területi Kohézió Kézikönyv. Kézikönyv a Területi Kohézióról. Területi megközelítés alkalmazása a közszféra által támogatott fejlesztésekben. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2009. 10. oldal, 160 oldal. ISBN: 978-963-7380-15-0.

Önellenőrző kérdések

1. *Hogyan változott meg a regionális fejlesztési politikák térbeli irányultsága és miért?*

.....

.....

.....

.....

.....

2. *Milyen területi prioritásokat jelölt ki a Területi Agenda?*

.....

.....

.....

.....

.....

3. *Mit ért többszintű kormányzás alatt?*

.....

.....

4. *Mi a különbség a kormányzati tevékenységek vertikális és horizontális koordinációja között?*

.....

.....

.....

.....

5. *Mit jelent, hogy egy területfejlesztési terv esetében horizontális célként kell kezelni a területi kohézió fogalmát?*

Azt jelenti, hogy a területi kohéziót minden egyes uniós forrásból támogatott program vagy projekt esetében figyelembe kell venni, hasonlóan az esélyegyenlőségi és fenntarthatósági elvek esetében követett gyakorlathoz.

Fogalomtár

Gazdasági globalizáció – Economic globalisation: Gazdasági globalizáció alatt a pénzügyi piacok és az áru és szolgáltatások piacának nemzetközivé válását értik. Ennek megfelelően a gazdaság globalizálódása egy olyan dinamikus és többdimenziós gazdasági integrálódási folyamat, ahol az egyes nemzetgazdaságok erőforrásai nemzetközileg egyre jobban mobilizálódnak és ennek következményeként az egyes nemzetgazdaságok egyre nagyobb függőségbe kerülnek egymástól

Outsourcing – Kiszervezés: Egy cég döntése arról, hogy egy adott inputterméket vagy inputszolgáltatást egy másik vállalattal vagy egy leányvállalattal – beszállítóval készített el egy erre vonatkozó megállapodás keretében

Offshore kiszervezés – Off-shore outsourcing (vagy off-shoring): Egy hazai cég egy külföldi vállalkozás vagy leányvállalat révén végeztet el egy kiszervezett tevékenységet

Vertikális közvetlen tőkebefektetés (FDI): Egy vállalkozás a gyártásfejlesztés egy adott szakaszában arról dönt, hogy kihelyezi termelését egy külföldi országba offshore kiszervezés révén egy teljesen vagy részlegesen tulajdonában lévő leányvállalatához

Vertikálisan integrált multi-nacionális cég: Olyan multinacionális cég, amely sokkal inkább saját külföldi és hazai leányvállalatai segítségével végzi a termelést, mintsem külső vállalkozások, beszállítók révén

Horizontális specializáció a kereskedelemben: Olyan kereskedelmi szerkezet, amely akkor jön létre, ha a vállalatok teljes egészében hazai alapanyagokat, és alkotórészeket használnak az export termékek előállításához. Ami azt jelenti, hogy az adott ország a kiválasztott termék teljes értéklánc spektrumára specializálódik

Vertikális specializáció a kereskedelemben: Olyan kereskedelmi szerkezet, amely akkor jön létre, ha a vállalatok import termékeket is felhasználnak az export termékek előállításához. A vállalat a külföldre kiszervezett részeinek termelését is felhasználja az export termékek előállításához. Néha terméken belüli specializációnak (intra-product specialization), globális termelés megosztásnak (global production sharing) vagy egyszerűen az értéklánc feldarabolásának (slicing up the value chain) is nevezik. Azt jelenti, hogy az egyes országok egyre növekvő mértékben specializálódnak az értéklánccok bizonyos szegmenseire.

Hollowing out – Elmélyítés: Egy adott iparág termelésének külföldre vagy régió kívülré történő telepítése, beleértve a szolgáltató és a kutatás, fejlesztő egységeket is. Ez a folyamat általában offshore kiszervezés vagy vertikális közvetlen tőkebefektetés formájában történik és növeli a vertikális specializációt a kereskedelemben

Fizetési mérleg – Current account balance: A fizetési mérleg az a statisztikai kimutatás, amely szisztematikusan összegzi az egy adott időszakban a külfölddel lebonyolított gazdasági tranzakciókat. A definíciók az IMF Fifth Balance of Payments Manual (BPM5) című kézikönyvén alapulnak. A fizetési mérleg három almérlegből áll: folyó fizetési mérleg, tőkemérleg és pénzügyi mérleg. A fizetési mérleg, a tőkemérleg és a pénzügyi mérleg elméletileg együttesen 0-tessznek ki. Mivel a fizetési mérleg és a pénzügyi mérleg egymással szimmetrikusak.

Pénzügyi mérleg: A pénzügyi mérleg öt fő összetevője a közvetlen tőkebefektetések, a portfólió-befektetések, a pénzügyi derivatívák, az egyéb befektetések és a nemzetközi tartalékok változása.

Import behatolási ráta – The rate of import penetration: A hazai piacok versenyképességének egyik mérőszáma. Az alacsony ráta azt jelzi, hogy a jelentős import akadályok miatt a hazai vállalatok képesek felvenni a versenyt a külföldi versenytársaikkal a hazai kereslet kielégítésében. A magasabb ráta ugyanakkor azt jelzi, hogy a hazai vállalatok versenyképessége alacsony és nem képesek versenyezni a külföldi versenytársakkal. Nagyon fontos mutatószám az adott ország importfüggőségének jelzőszáma.

Technológiai fizetési mérleg – Technology balance of payments: A technológiák kereskedelme elsősorban négy féle módon bonyolódik: technikák transzferje (szabadalmak, licencek és know-how átadás útján), dizájn, márka, szabadalom transzferje (eladás, licenc, franchise) révén, technikai tartalmú szolgáltatások révén, beleértve a műszaki és mérnöki tanulmányokat és a műszaki segítségnyújtást, ipari kutatás-fejlesztés révén. A technológiai fizetési mérleg adott ország képességét mutatja technológiai jellegű termékek külföldre történő értékesítésére egy adott időszakban.

Iparágon belüli külkereskedelem – Intra-industry trade: Ugyanazon iparághoz tartozó termékek egy időben történő exportja és importja. Két fő kategóriája ismert a horizontális típusú iparágon belüli külkereskedelem, a fogyasztási cél szempontjából hasonló termékek például különböző márkájú gépjárművek cseréje. A másik jellegzetes típusa a vertikális típusú iparágon belüli külkereskedelem például ugyanabba az iparágba tartozó minőség és ár szempontjából jelentősen eltérő termékek cseréje

Vállalaton belüli külkereskedelem – Intra-firm trade: Vállalaton belüli külkereskedelem jön létre, ha egy anyavállalat különféle termékeket, jószágokat szállít a külföldi leányvállalatának, illetve a külföldi leányvállalat szállít különféle termékeket, jószágokat az anyavállalatának vagy egy külföldi leányvállalata különféle termékeket, jószágokat exportál az anyavállalat egy másik kapcsolt vállalkozásának, leányvállalatának.

GNI/GDP rés: A hazai kkv-k esetében a többletbevétel nagy eséllyel Magyarországon marad, míg a külföldi vállalkozások esetében a jövedelmek egy része általában az anyavállalathoz transzférálódik át. A GNI és GDP közötti olló az elmúlt 15 évben megvalósított külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően egyre inkább nyílt a GNI „rovására”. A hazai kis és közepes méretű vállalkozások szerepének növekedése ezt a kedvezőtlen folyamatot ellensúlyozhatná.

Többszintű kormányzás – Multilevel governance: A nemzeti, regionális, és helyi kormányzatokat és a harmadik érdekelt feleket (magán szereplőket és non-profit szervezeteket) is a stratégiai fejlesztési döntésekbe bevonó irányítási módszer

A kormányzati tevékenység vertikális koordinációja: A vertikális koordináció a központi és különböző helyi (pl.: kormányzati, regionális, megyei, kistérségi, egyéb tájegységi) szintek közötti együttműködést jelenti.

A kormányzati tevékenység horizontális koordinációja: A horizontális koordináció pedig az egyes szintek szereplőinek összekapcsolódását, kooperációját és partnerségét (pl.: települési szinten az önkormányzat, helyi vállalkozók, civil szervezetek párbeszédét, valamint a helyi közösség és a célcsoportok fokozott bevonását) jelenti.